

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

MODERNYBĖS PABAIGA: HEGELIS IR EGZISTENCINĖ FENOMENOLOGIJA

The End of Modernity:
Hegel and Existential Phenomenology

SUMMARY

The article deals with the issue of modernity's end. Against this background arise connections between Hegel's philosophy and existential phenomenology. Herewith the concepts of postmodernism and Enlightenment are analyzed. The author pays attention to the different contents of the term "phenomenology" and to the different concepts of reality in the Hegel's and Heidegger's philosophy. Nevertheless, the author distinguishes three sections common to Hegel's philosophy and to Heidegger's thinking. These are: historicity, the creative principle and the dialectics of the beginning and the end. On the basis of these sections the author discusses the phenomenality as belonging to reality as created by us. The thesis of reality's creation allows one, not only to connect Hegel's phenomenology and existential thinking, but also to interpret Hegel in the existential perspective.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas modernybės pabaigos klausimas. Šiame kontekste parodomi Hegelio mąstymo ir egzistencinės fenomenologijos ryšiai. Taip pat analizuojamos postmodernizmo ir Apšvietos sampratos. Autorius atkreipia dėmesį tiek į skirtingą termino „fenomenologija“ turinį, tiek į skirtingas tikrovės sampratas Hegelio ir Heideggerio filosofijoje. Nepaisant to, autorius išskiria Hegelio mąstymui ir egzistencinei fenomenologijai bendrus tris pjuvius: istoriškumą, kūrybinį pradą ir pradžios bei pabaigos dialektiką. Tuo remiantis kalbama apie fenomenalumą kaip priklausymą mūsų kuriamai gyvai tikrovei. Tikrovės kūrimo tezė autoriui leidžia ne tik sieti Hegelio fenomenologiją su egzistenciniu mąstymu, bet ir interpretuoti Hegelį egzistencinėje perspektyvoje.

RAKTAŽODŽIAI: Hegelio mąstymas, egzistencinė fenomenologija, modernybė, istoriškumas.

KEY WORDS: Hegel's thinking, existential phenomenology, modernity, historicity.

ĮVADAS: POSTMODERNYBĖ, MODERNYBĖ IR FENOMENOLOGIJA

Koks Georgo Wilhelmo Hegelio ir postmodernybę suponuojančios modernybės pabaigos santykis? Ar galima postmodernybę, švelniau formuluojant, modernybės pabaigą, sieti su Hegelio filosofija? Šio klausimo išsklaidai reikia sąvokų „modernybė“ ir „postmodernybė“ analizės Hegelio filosofijos požiūriu arba atvirkščiai – Hegelio filosofijos analizės (post)modernybės koncepcijų požiūriu.¹ Kita vertus, iškyla klausimas apie Hegelio ir fenomenologijos, kurios atskiras atvejis yra egzistencinė fenomenologija, santykį. Kadangi Hegelis vengė sąvokos „fenomenas“², o terminą „fenomenologija“ pavartojo tik paskutinį kartą redaguodamas knygos pavadinimą, reikalinga tam tikra rekonstrukcija. Remsiuosi rekonstrukcija, kurią šiuo pjūviu atliko Motrošilova.³ Maža to, šiame kontekste iškyla ir klausimas apie (post)modernybės ir fenomenologijos, būtent egzistencinės fenomenologijos, santykį. Pastarosios atstovas Martinas Heideggeris yra ir Hegelio interpretatorius, ir postmodernybės pranašas⁴, todėl jis labai svarbus mūsų kontekste. Tačiau šio straipsnio tikslas nėra Hegelio ir Heideggerio pažiūrų palyginimas, atitinkamai pasirinktas metodas yra ne tiek lyginamasis, kiek hermeneutinis, judant ratu „Hegelio mąstymas – (post)modernybė – egzistencinė fenomenologija“. Pasak Hanso-Georgo Gadamerio, opanavusio Wilhemui Dilthey'ui, supratimo metu neįmanoma ignoruoti hermeneutinės aplinkos. Hegelio kūrybos atveju tai reiškia, kad neįmanoma autentiškai rekonstruoti Hegelio mąstymo.

Perfrazuojant Dilthey'ą, galima jį suprasti tik geriau nei jis pats save suprato, t.y. įvertinant mūsų intelektualinį kontekstą. Nagrinėjamos temos atveju šis kontekstas yra egzistencinis-fenomenologinis mąstymas.⁵

Hegelio mąstymo tyrimo pasirinktame kontekste reikia paaiškinti, kas yra postmodernybė. Reikia pripažinti, kad tai – vienas iš didžiausių sunkumų. Postmodernizmą „išpažįsta“ labai įvairūs mąstytojai, kuriuos vienija nebent kritinė nuostata modernybės atžvilgiu. Jean-François Lyotardas postmodernybę sieja su didžiųjų pasakojimų krize, šiems priskirdamas ir *Dvasios dialektiką*, t.y. Hegelio *Dvasios fenomenologiją*.⁶ Kita vertus, Lyotardas pabrėžia tokius postmodernybės bruožus kaip socialiniai žaidimai (perfrazuojant Ludwigą Wittgensteiną), performatyvumas, „nestabilumo ieška“, „ieška paralogijos pagalba“. Juos galima lyginti su Hegelio bruožais dvasios, kuri įgyvendinama savimonės dėka, plėtojantis visuomenei. Čia iškyla dar vienas – chronologinis – sunkumas. Reikia atsižvelgti į tai, kad *Dvasios fenomenologija* paskelbta net ne modernizmo epochoje, nekalbant apie postmodernizmą.⁷ Kokiu pagrindu Hegelio idėjos gali būti lyginamos su postmodernybės ar net modernybės pabaigos idėjomis? Čia pasiremsiu Jürgenu Habermasu, kuris apie modernybę kalbėjo kaip apie neužbaigtą projektą primindamas, kad modernybės pradžia siekia V a., kai Romos imperijos visuomenėje iškilo tokia naujybė kaip krikščionybė. Jei modernybės ribos taip išsi-

plečia į abi puses⁸, verta kalbėti apie pabaigą (modernybės), kuri apima daugiau nei suponuoją postmodernūs mąstytojai. Pats Habermasas modernybę sieja su Apšvietos epocha. Jei taip, iškyla dar viena sąsaja tarp Hegelio idėjų ir modernybės, tiksliau, su modernybės pabaiga turint omeny Hegelio kritiką (negaciją) Apšvietos atžvilgiu.

Atsižvelgdamas į minėtus sunkumus judėsiu hermeneutiniu ratu „dvasios fenomenologija – modernybės pabaiga – egzistencinė fenomenologija“. Nors mano parinkti kontekstai neturi tiesioginio ryšio su postmodernybės mąstytojais, kai kuriuos iš jų (Micheli Foucault, Jeaną Baudrillardą, Jacquesą Derrida) turėsiu omenyje, kadangi jų mąstymas veikia šiuolaikinį intelektua-

linį kontekstą, kurio neišmanoma išvengti. Taip Hegelio dvasios fenomenologija taps dingstimi apmąstyti šiuolaikinę filosofiją, būtent kultūros fenomenologiją, kad ir kaip keistai tai beskambėtų. Tam reikia panagrinėti tiek neigiamas (Apšvietos atžvilgiu), tiek teigiamas (pavidalų fenomenologija) Hegelio nuostatas. Kadangi šias nuostatas nagrinėsiu egzistencinės fenomenologijos perspektyvoje, čia taip pat svarbi Heideggerio pateikta Hegelio interpretacija. Tačiau pirmiausia reikia išsiaiškinti terminą „modernybė“⁹. Čia remsiuosi ne tiek Habermaso pažiūromis, kiek įtampa tarp alternatyvių modernybės teorijų. Tai atitinka kalbinių žaidimų pliuralizmą¹⁰ šiuolaikiniame filosofijos diskurse.

„MODERNYBĖS“ SAMPRATA IR HEGELIO APŠVIETOS NEGACIJA

T. Valishas lokalizuoja modernizmą (*modernism*) kaip periodą nuo XIX a. pab. (1880 m.) iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos (atskirais atvejais iki 1930 m.). Šis teoretikas modernizmą sieja su kultūriniu šoku, „atsisakant socialinio elgesio tradicinių konvencijų“, taip pat su „koherencinės, empiriškai prieinamos išorinės tikrovės premisos“ atsisakymu. Valishas kalba apie „episteminę traumą“, apie universalių laikinių, erdvinių ir etinių koordinacijų nebuvimą. Atitinkamai postmodernizmas siejamas su preskriptyvių normų ir vertybių neigimu, su atvirumu tam, kas siurrealu, keista ir meta-natūralu, su kalbiniais žaidimais vertybių atžvilgiu, su sąvoka „modelis“ vietoj sąvokos „tvarka“.

Ši samprata artima Lyotardo, kuriam postmodernizmas asocijuojasi su „mažuoju pasakojimu“, „kūrybinei ir <...> mokslinei vaizduotei“¹¹, su „protingos“ tvarkos išderinimu, su mąstymo normų ir taisyklių destabilizacija, su „atradimų“ neprognozuojamumu, su „konsenso [perkėlimu] vėlesniam laikui“¹².

Pabandžius Lyotardo modernybės sampratą rekonstruoti inversijos būdu, gautume tokį vaizdą: „didysis pasakojimas“ kaip kliūtis kūrybinėms intencijoms tiek moksle, tiek mene, „protinga“ tvarka kaip pažintinis orientyras, stabilios tiek mąstymo, tiek etinės normos, prognozuojami tiek moksliniai, tiek kasdieniai (fenomenalūs?) „atradimai“, konsensus mokslinių (ir filosofinių) tiesų at-

žvilgiu. Akivaizdu, kad ši modernybės samprata nesutampa su modernybės samprata Vališo, kalbančio apie „episteminę traumą“, universalios tvarkos ardymą tiek episteminėje, tiek normatyvinėje plotmėje. Tai susiję ne tik su prasmiais nuostoliais ir supaprastinimais bet kokios inversijos metu.¹³ Vališas atkreipia dėmesį į tai, kad modernizmo siera prasmė nereikia painioti su modernybe plačiaja. Kaip tik modernybę plačiaja prasmė aptaria Habermasas, kurio sampratą tuoj nagrinėsiu. Pasak Vališo, šių prasmų skirties raktas – priesaga „-izmas“. Kyla klausimas: su kieno (modernybės ar postmodernybės) pabaiga ketiname lyginti Hegelio pažiūras? Prie šio klausimo grįšiu panagrinėjęs Habermaso „modernybės“ sąvoką.

Pasak Habermaso, Apšvieta susijusi su objektyvuojančių mokslų epocha, universalistine morale bei teise, autonominiu menu bei praktika. Visa tai teikia racionalias formas gyvenimo santykiams ir esą būdinga modernybės epochai.¹⁴ Kitaip tariant, tai – proto, tiesos ir racionalios tvarkos, kurie persmelkia visas gyvenimo formas, amžius. Kaip matėme Lyotardo atveju, postmodernių mąstytojų kritika nukreipta kaip tik prieš šiuos principus. Vališo atveju kalbama kaip tik apie šios tvarkos ardymą ir „episteminę traumą“ modernizmo epochoje. Tai sudaro kontrastą Apšvietos epochos protingai tvarkai. Minėta, kad Vališas postmodernizmą sieja su atvirumu ir neužbaigtumu. Habermasas, kuris linkęs pirma išsiaiškinti, kas yra modernybė, būtent pastarąją sieja su neužbaigtu projektu, atviru mūsų kūrybiniais siekiamais.

Apšvietos, modernybės ir postmodernybės santykius dar labiau paaštrina pozicija Kanto, kuris Apšvietai priskiria brandą¹⁵ (*Ausgang aus der Unmündigkeit*), drąsą¹⁶ (*Mut*) ir laisvę¹⁷ (*Freiheit*), t.y. gebą peržengti scholastinio mąstymo schemas. Taigi Kanto požiūriu, Apšvietos mąstymas – tai naujas, atviras ir laisvas siekis sulaužyti amžiais vyravusias normas, tačiau jokių būdu ne sustingusios tvarkos apologija. Galima padaryti išvadą, kad kiekvienas naujas projektas (postmodernizmo, modernizmo, Apšvietos) yra laužantis ankstesnio mąstymo tvarką, atviras, neužbaigtas ir reikalingas kūrybinių pastangų. Taikant inversiją Habermaso ištaroms, postmodernizmas – taip pat modernizmo projektas, t.y. naujas, atviras ir neužbaigtas. Modernybės pabaiga ateina ne dėl postmodernybės, o dėl modernizmo, t.y. modernybės „-izmo“ drauge su mąstymo sąstingiu, kuris ir sukuria sąlygas naujai pradžia. Prie šios minties grįšiu po ekskursą į Hegelio filosofiją.

Koks Hegelio ir Apšvietos santykis? Hegelis, skirtingai nei Kantas, yra kritiškas šiuo atžvilgiu. Apšvieta kritikuojama už pasaulio redukciją į materijos sandaupa, nors ji ir dinamiška. Dieviška esmė esą redukuojama į būtį be turinio. Kitaip tariant, Hegelis kritikuoja „prasminius nuostolius“, atsiradusius dėl Apšvietos supaprastinančios priesagos. Priešingai šiai redukcijai Hegelis traktuoja tikėjimą kaip sąmonės pavidalą (*Gestalt des Bewusstseins*), anot Motrošilovos interpretacijos, kaip fenomeną, „pasireiškimą“ („явление“).¹⁸ Fenomenas „pasireiškia“ savimonės siekiančios dvasios perspektyvoje. Šios savimo-

nės arena yra žmogiškoji istorija, kurios scenoje net Apšvieta įgauna prasmę, t.y. tampa fenomenu. Pati Apšvieta įgauna prasmę (fenomenalumą, matomumą) tik apšviesta naujų siekių (naujo mokslo), šiuo atveju – dvasios fenomenologijos. Taigi dvasios fenomenologija sietina su modernybės pabaiga ne todėl, kad kai kurie mąstytojai (implicitiškai ar eksplisitiškai) sieja Hegelio kritikuotą Apšvietą su modernybe.¹⁹ *Dvasios fenomenologija kaip nauja pradžia turi reikalą su pabaiga, kadangi bet kokio reiškinių prasmė išskyla kaip visuma.* Reiškinyms įgauna užbaigtumą būtent naujų siekių, būdingų dvasios fenomenologijai, šviesoje. Vadinas, *turime reikalą su pradžios ir pabaigos dialektika, kuri teikia fenomenologijai atnaujinantį impulsą.* Šios dialektikos perspektyvoje galima kalbėti apie modernybę kaip apie neužbaigtą, kūrybiniams siekiams atvirą, projektą. Paradoksas: modernybė vis gyva tik todėl, kad ji kas kart miršta.²⁰ Vėliau bandysiu pateikti šios dvasios fenomenologijos interpretacijos ir būties myriop, kaip užbaigiančio, bet kartu atveriančio principo egzistencinėje fenomenologijoje, analogiją.

Prieš atsigręždamas į egzistencinę fenomenologiją panagrinsiu Hegelio dvasios, kaip tikrovės veiksnio ir principo, sampratą. Anot Hegelio,

Dvasia yra tikroviškos sąmonės savastis; ji yra <...> priešprieša sau kaip objektinis tikroviškas pasaulis <...>. Kaip *substancija* ir bendroji, pati sau lygi, tvari esmė, dvasia yra tvirtas ir neišardomas visų veikos *pagrindas* ir *išeities* taškas, o kartu jų galutinis tikslas, kaip bet kokios savimonės mąstomas „savyje“. – Ši substancija kartu yra visuotinis *kūrinys*, su-

kuriamas visų ir kiekvieno veika kaip jų vienis ir lygybė, nes ji yra *būtis-sau*, savastis, veika. Kaip substancija, dvasia yra nepajudinama, teisinga lygybė sau pačiai; <...> esmė, kurioje kiekvienas įgyvendina savąjį kūrinį, sudrasko visuotinę būtį ir iš jos pasiima savąją dalį. Šis esmės išskaidymas ir išskaidymas kaip tik yra visų veikos ir savasties *momentas*; tai yra substancijos judėjimas ir siela, o kartu – sužadinta visuotinė esmė. Kaip tik tuo, kad ji yra savastyje ištirpdyta būtis, ji nėra negyva esmė; ne, ji *tikroviška* ir *gyvastinga*.²¹

Šį pasažą iš *Dvasios fenomenologijos* galima pavadinti visos knygos koncentratu, kadangi čia susikerta tokios temos kaip tikrovė, dvasia, kūryba, savastis, esmė, gyvybė. Kaip šios temos susijusios su Hegelio fenomenologija, o pastaroji – su egzistencine fenomenologija? Iš pateikto pasažo matyti, kad dvasia – ne tik tikrovės pažinimo perspektyva, bet ir bet kokio veiksmo išeities taškas. Kitaip tariant, *bet koks pavidalas įgauna tikrumą tik šviesoje dvasios, kuri jį daro kuriamos būties visumos dalyviu.* Kūrybinė įtampa tarp atskiro pavidalo kaip fenomeno dvasios šviesoje ir kuriamos dvasinės substancijos tikrovę pripildo gyvybe. Dar kitaip sakant, *priklausomybė dvasiai (fenomenalumas), kuri siekia savasties, suteikia baigtiniam pavidalui gyvybę, jam judant link savo baigties.* Taigi turime reikalą, viena, su kūrybine gyvenimo ir mirties, kita, su dalies (pavidalo) ir visumos (dvasios) dialektika. Gyvybingumą tikrovei teikia ne tiek dinaminė dvasia, ieškanti savasties, kiek *kūrybinė įtampa* tiek tarp dalies (pavidalo, tampančio tikru) ir visumos (visuminės substancijos, ku-

rios šviesoje įgyjamas fenomenalumas), tiek tarp gyvybės (judant link baigties) ir mirties (baigties kaip naujos pradžios). Su šios

interpretacijos pagalba pereisiu prie klausimo apie Hegelio fenomenologijos ir egzistencinio mąstymo santykį.

HEGELIO FENOMENOLOGIJA IR EGZISTENCINIS MĄSTYMAS

Egzistencinė fenomenologija paprastai siejama su Heideggeriu, kuris rėmėsi Sørenu Kierkegaardu. Fenomenologija skolinga Hegeliui už terminą²², nors matėme, kad šis terminas suponuoja skirtingą turinį. Kita vertus, Kierkegaardas labai kritiškas Hegelio atžvilgiu. Neperdedant galima teigti, kad visa Kierkegaardas, kuris susirūpinęs individo egzistencija, filosofija – Hegelio, sutelkusio pagrindinį dėmesį į dvasią kaip visuotinį principą, mąstymo antitezė. Algio Mickūno ir Davido Stewarto žodžiais, „Hegelio filosofinė sistema nepaliko vietos individui kaip vienatinei, valingai, pasirenkančiai, sąmoningai būtybei.“²³ Taigi mums vėl iškyla problema: kokių pagrindu galima lyginti Hegelio dvasios fenomenologiją ir egzistencinę fenomenologiją, jei juos tesieja terminas, kurio turinys abiem atvejais yra skirtingas.

Prieš gilinantis į šį klausimą panagrinėkime Heideggerio pateiktą Hegelio fenomenologijos interpretaciją. Pasitelkiau tą patį (sutrumpintą) pasąžą, kuri citavo Motrošilova savo straipsnyje apie „fenomeno“ terminą Hegelio ir Kanto filosofijoje. Anot Heideggerio,

„pasireikšti“ (*erscheinen*) reiškia: būti esamu (*vorhandensein*), iškilti (*vorkommen*) ir šitaip būnant esamu drauge rodyti į kažką Kita, kuris dar neiškilęs (*nicht auftritt*). „Pasireikšti“ reiškia: būti priešraiška (*Vorschein*) kažko, kas pats nepasirodęs arba niekada nepasirodys.²⁴

Ši Heideggerio interpretacija svarbi tuo, kad čia kalbama apie „pasireiškimą sau“, t.y. apie fenomenologijos raktinį terminą. Nuo šios interpretacijos išėigos priklauso Hegelio filosofijos ir egzistencinės fenomenologijos, kurios svarbiausias atstovas yra Heideggeris, santykis. Pastarasis, kaip matyti iš citatos, Hegelio „pasireiškimą“ sieja su „priešraiška“ (*Vorschein*), t.y. su kažkuo, kas dar „nepasireiškė“, bet kas glūdi būtyje, kuri reiškiasi su „mūsų“ pagalba. Įvardis „mūsų“ su savo konotacijomis čia vaidina labai svarbų vaidmenį. Užbėgant už akių galima teigti, kad būtent šios skirtingos konotacijos sudaro skirtį tarp Hegelio ir Heideggerio fenomenologijų. Tiek Hegelis, tiek Heideggeris kalba apie visuomeninius santykius, apie bendrą su kitais dalyviais veiksmo sceną. Hegeliui ši scena visų pirma skirta „iš-stovai žmogiškos dvasios“²⁵, santykiai su kuria ir teikia fenomenalumą (ir istoriškumą) bet kokiems reiškiniams žmogaus pasaulyje. Heideggeriui tai – sambūvio (*Mitsein*), koegzistencijos, kurios metu mes projektuojame save galimybei (*auf eine Möglichkeit*)²⁶, scena. Taigi egzistencinėje fenomenologijoje kalbama apie didįjį ir mažąjį hermeneutinius ratus. Mažąjį rato atveju turime reikalą su individualios egzistencijos projektavimu istoriškai sąlygotoje aplinkoje. Didžiojo rato atveju kalbama apie būtį kaip sambūvį žmogaus

pasaulyje, kur ir projektuojama mūsų baigtinė egzistencija.

Mano hipotezė: *tikrovės kūriniskumo tezė sieja Hegelio fenomenologiją su egzistenciniu mąstymu, be to, leidžia egzistenciškai interpretuoti Hegelį*. Kas turima omenyje kalbant apie „tikrovės kūriniskumo tezė“? Anot Heideggerio, egzistencinio projekto metu „turime išeiti už sąvokos ribų“²⁷ tikrovės (*Wirklichkeit*) link. Heideggeris tikrovę sieja su „kuriančia pertvarka“ (*bildende Umbilden*), t.y. kūrybine didžiojo ir mažojo hermeneutinio ratų sąveika projektuojant egzistenciją istoriniame pasaulyje, kurio istorija kartu vis keičiasi. Kaip minėta, Hegelio fenomenologijoje taip pat turime reikalą su kūrybine sąveika tarp dalies (atskiro pavidalo) kaip dvasios veiksnio ir kuriama visuma (dvasine substancija) kaip pavidalo reikšimosi aplinka, tampant tikrovei. Akivaizdu, kad tikrovės (kuri suprantama taip pat skirtingai) tapsmo akcentai abiem atvejais skirtingi, tačiau ne priešingi. Juk Heideggeris tvirtina: „būti – tikroji ir vienintelė filosofijos tema“²⁸, nors ji neatskirama nuo projektuojamos individualios egzistencijos (*Dasein*²⁹). Kalbama ne tiek apie Hegelio mąstymo po Kierkegaardo³⁰ reabilitaciją egzistencinėje fenomenologijoje, kiek apie termino „fenomenas“ ir tikrovės sampratos plėtotę. Nepaisant tikrovės sampratų skirtumų, *abejose fenomenologijose turime reikalą su fenomenalumu kaip priklausymu mūsų kuriamai gyvai tikrovei*.

Tikrovės kūriniskumas suponuoja ir istoriškumą. Anot Heideggerio,

Kūrinijos tikroji būtis (*Wirklichsein des Geschaffenen*) pati nėra tikra. <...> Ji yra

daug labiau *quid concreatum, sankurta (mitgeschaffen)* kuriant kūriniją.³¹

Pasitelksiu savo pasiūlytos interpretacijos terminus: didysis ir mažasis hermeneutiniai ratai kūrybiškai sąveikaudami kuria vis naujus fenomenus vis naujoje egzistencinėje aplinkoje. Hegelio atveju dėka pavidalo, kuris pasireiškia tam tikroje dvasinėje substancijoje, sukuriama vis nauja istorinė scena kitiems pasireiškimams. Taigi tiek dvasinės (egzistencinės) aplinkos, tiek fenomeno (kuris vis keičia istorinį šios aplinkos pavidalą iš vidaus) istoriškumas – dar vienas bendras Hegelio mąstymo ir egzistencinės fenomenologijos pjūvis. Istoriskumo tezė nėra savarankiška, t.y. didžioji, o veikia mažoji tezė, kadangi ji išvedama iš kūriniskumo tezės. Kita vertus, abi šios tezės – kūriniskumo ir istoriskumo – suprantamos tik kaip abipusė sąveika.

Heideggerio destrukcija suprastina kūriniskumo ir istoriskumo dialektikos kontekste. Anot Heideggerio, „kadangi konstrukcijai priklauso destrukcija, filosofinis pažinimas iš savo esmės – kartu tam tikra prasme istorinis pažinimas.“³² Destrukcija suponuoja tam tikro mąstymo, kuris virsta nauja prieiga kuriamos tikrovės atžvilgiu, istorinę baigtį (mūsų atveju – modernybės baigtį). Tai atitinka „gyvą“ dvasinę tiek žmogaus mąstymo, tiek jo istorinės aplinkos plėtotę. Hegelio dvasios atžvilgiu destrukcija reiškia vis naujus siekius dvasios, kurios šviesoje naujas fenomenas tampa tam tikro mąstymo (pvz., modernybės) nuėjimo (destrukcijos) nuo istorinės scenos veiksmu. Egzistencinės fenomenologijos

atveju destrukcija žymi dar vieną baigtį – žmogaus būties. Ši egzistencinė destrukcija mąstyme dalyvauja perspektyviai, t.y. kaip užbaigianti perspektyva, kuri niekada neduota užbaigtu pavidalu. Kitaip tariant, destruktyvios būties myriop perspektyvoje bet koks fenome-

nas tampa kūrybiniu veiksniu mąstymo, kuris yra gyvas dvejopa prasme: 1) nuolat keisdamasis veikiant fenomenams, „apšviestiems“ egzistencinės perspektyvos ir 2) sąveikaudamas su mūsų būtimi, kuri yra gyva tik plėtodamasi, t.y. verždamasi myriop.

IŠVADOS

Sąvoka „fenomenologija“ Hegelio mąstyme ir egzistencinėje filosofijoje turi skirtingą turinį. Hegelio sistemoje ji reiškia pasireiškimą dvasios istorinėje scenoje. Egzistenciniame mąstyme fenomenologija žymi būties myriop perspektyvą. Be to, abiem atvejais turime reikalingą su skirtinga prieiga tikrovės atžvilgiu. Hegelis tikrovę supranta kaip aplinką dvasios plėtotei, Heideggeris – kaip mū-

sų kuriamą aplinką sambūviui, baigtinei ko-egzistencijai. Nepaisant šių skirtumų, galima kalbėti apie tokius bendrus Hegelio ir egzistencinės fenomenologijų pjūvius kaip istoriškumas ir kūrybiškumas. Šios bendrybės išryškėja nagrinėjamoje „modernybės baigties“ perspektyvoje. Istorinės epochos pabaigos apmąstymui reikia naujos kūrybinės prieigos, kuri būdinga tiek Hegeliui, tiek Heideggeriui.

Literatūra ir nuorodos

¹ Kaip matysime, yra ne viena tiek postmodernybės, tiek modernybės koncepcija.

² Vietoj jo vartojama sąvoka „pavidalas“ (*Gestalt*). Žr.: Nelė Motrošilova. ‚Phänomen‘, ‚Erscheinung‘, ‚Gestalt‘: terminologische und inhaltliche Probleme von Hegels ‚Phänomenologie des Geistes‘ in ihrem Bezug zur Philosophie Kants // *Santalka*, 2007, Nr. 15 (3), p. 22–44.

³ Žr.: Nelė Motrošilova, ten pat.

⁴ Bent jau ši vaidmenį jam skiria toks postmodernizmo autoritetas kaip Derrida, kurio sąvoka „dekonstrukcija“ kilusi iš Heideggerio termino „destrukcija“.

⁵ Apie šią Hegelio interpretacijos fenomenologijos kontekste aplinkybę užsimena ir Motrošilova: „sąmonės ir dvasios pavidalai (*Gestalte*) <...> artimi XX a. fenomenologijos „fenomenams“, o naujo mokslo metodai, prieigos (*Kunstgriffen*) <...> tam tikru būdu aplenkia fenomenologijos metodologiją.“ (Žr.: Nelė Motrošilova, ten pat, p. 43).

⁶ Didiesiems pasakojimams priskiriama ir „prasmės hermeneutika“, t.y. hermeneutinės nuostatos, kuriomis čia ketinu remtis.

⁷ Pats Lyotardas modernias transformacijas moksle, literatūroje ir mene sieja su XIX a. pabaiga.

⁸ Modernybės pradžia siejama su „naujomis“ krikščioniškomis idėjomis prieš pusantrą tūkstantčio metų, o pabaigos nematyti, nes tai neužbaigtas projektas.

⁹ Kaip minėta, sąvokos „postmodernybė“ atskirai nenagrinėsiu, nes tai atskira tema.

¹⁰ Tai laikoma vienu postmodernybės bruožų (Lyotardas).

¹¹ Жан-Франсуа Лиотар. *Состояние постмодерна*. – С.-Петербург: Алетейя, 1998, p. 144.

¹² Ten pat, p. 146.

¹³ Prisiminkime Quine'ą, kuris kalbėjo apie dvi empirizmo dogmas: 1) galimybę atskirti sintetinius sprendinius nuo analitinių ir 2) galimybę pirmuosius redukuoti į antruosius. Čia kyla

- klausimas: kam atstovauja empirizmas – ikimodernybei (Valishas) ar modernybei (Lyotardas)?
- 14 „Das Projekt der Moderne, das im 18. Jahrhundert von den Philosophen der Aufklärung formuliert worden ist, besteht nun darin, die objektivierenden Wissenschaften, die universalistischen Grundlagen von Moral und Recht und autonome Kunst /.../ zu entwickeln, aber gleichzeitig auch die kognitiven Potentiale /.../ für die Praxis, d. h. für eine vernünftige Gestaltung der Lebensverhältnisse zu nützen.“ (Žr.: Jürgen Habermas. *Der philosophische Diskurs der Moderne*. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, p. 41–42).
- 15 „Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit.“ (Žr.: Immanuel Kant. Beantwortung der Frage: was ist Aufklärung? // *Was ist Aufklärung? Aufsätze zur Geschichte und Philosophie*. – Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1975, p. 55).
- 16 „Habe Mut dich deines eigenen Verstandes zu bedienen!“ (Žr. ten pat).
- 17 „Zu dieser Aufklärung aber wird nichts erfordert als Freiheit.“ (Žr. ten pat, p. 56).
- 18 Motrošilova interpretuoja pavidalus (*Gestalt*) kaip sąmonės „vienetus“, „pasireiškimus“, „kurie ‚vaizduojami‘ naujoje disciplinoje išky-la kaip tam tikri ‚pasirodantys‘, ‚pasireiškiantys‘, t.y. prieinami <...> dvasinei ‚žiūrai‘ <...> ‚pavidalai‘, t.y. būtent kaip (dvasios matomi) matiniai.“ (Žr.: Nelė Motrošilova. ‚Phänomen‘, ‚Erscheinung‘, ‚Gestalt‘: terminologische und inhaltliche Probleme von Hegels ‚Phänomenologie des Geistes‘ in ihrem Bezug zur Philosophie Kants // *Santalka*, 2007, Nr. 15 (3), p. 43).
- 19 Apšvietos redukcija į modernybę labai abejotina – ne tik dėl prasminių nuostolių.
- 20 To negalima pasakyti apie postmodernybę.
- 21 Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Dvasios fenomenologija*. – Vilnius: Pradai, 1997, p. 326.
- 22 Kaip žinia, terminas „fenomenologija“ *Dvasios fenomenologijoje* niekur, išskyrus pavadinimą, nevartojamas. Pavadinime jis atsirado tik pas-kutinį kartą autoriui redaguojant. Šakninis ter-minas „fenomenas“, tikėtina, perimtas Hegelio iš Kanto, kuris jį perėmė iš Lamberto. Kiekvie-no tokio termino perėmimo metu įvykdavo prasmės „nuotėkis“ arba nuostolis (Žr.: Nelė Motrošilova. ‚Phänomen‘, ‚Erscheinung‘, ‚Gestalt‘: terminologische und inhaltliche Probleme von Hegels ‚Phänomenologie des Geistes‘ in ihrem Bezug zur Philosophie Kants // *Santalka*, 2007, Nr. 15 (3)).
- 23 Algis Mickūnas, David Stewart. *Fenomenologinė filosofija*. – Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 32.
- 24 Martin Heidegger. Die Grundprobleme der Phänomenologie // *Gesamtausgabe*. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989, Bd. 24, p. 136.
- 25 Nelė Motrošilova. ‚Phänomen‘, ‚Erscheinung‘, ‚Gestalt‘: terminologische und inhaltliche Probleme von Hegels ‚Phänomenologie des Geistes‘ in ihrem Bezug zur Philosophie Kants // *Santalka*, 2007, Nr. 15 (3), p. 37.
- 26 „Verstehen besagt genauer sich entwerfen auf eine Möglichkeit, im Entwurf sich je in einer Möglichkeit halten“ (Žr.: Martin Heidegger. Die Grundprobleme der Phänomenologie // *Gesamtausgabe*. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989, Bd. 24, p. 392).
- 27 Martin Heidegger. Die Grundprobleme der Phänomenologie // *Gesamtausgabe*. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989, Bd. 24, p. 55.
- 28 Ten pat, p. 15.
- 29 *Dasein* tema varijuojama *Būtyje ir laike*. Mano pasirinkimą čia remtis *Pamatinėmis fenomenologijos problemomis* lėmė straiptinio tema.
- 30 Kaip Hegelio kritikas Kierkegaardas tam tikra prasme taip pat priklausomas nuo Hegelio mąstymo.
- 31 *Das Wirklichsein des Geschaffenen ist nicht selbst wirklich <...>. Sie ist vielmehr quid concreatum, mit dem Schaffen eines Geschaffenen mitgeschaffen* (Žr.: Martin Heidegger. Die Grundprobleme der Phänomenologie // *Gesamtausgabe*. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, Bd. 24, 1989, p. 146).
- 32 *Weil zur Konstruktion die Destruktion gehört, ist philosophische Erkenntnis ihrem Wesen nach zugleich in einem bestimmten Sinne historische Erkenntnis* (Žr. ten pat, p. 31).